

**United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Hungarian Witnesses Documentation
Project**

Farkas Gyula

(-mindig szólóba csinálja? Van olyan, hogy két tanú is van egy helyen?---lenne itt másik öregfiú mellettem, vagy öreglány-)

K: Jó napot kívánok.

I: Üdvözlöm, jó napot kívánok.

K: Legyen szíves elmondani a nevét.

I: Farkas Gyula.

K: Melyik évben született?

I: 1932.

K: Hol született?

I: Szendrőn.

I: Jártunk itt ezelőtt néhány héttel és akkor elmondta, hogy mire emlékszik a második világháborús időkből. Mi ugye arra vagyunk kíváncsiak és azért jöttünk most megint, hogy arról kérdezzük, mire emlékszik, mi történt a magyarországi zsidókkal Tiszalúcon, Miskolcon, ahol ugye Gyula bácsi szemtanúja volt-

I: -igen-

K: -eseményeknek. Elő- elsőként azt szeretném megkérdezni, hogy akkor ha Szendrőn született, meddig élt Szendrőn?

I: Egy évig körülbelül. És utána költöztünk be ide, illetve hát nem ide, hanem Ta- Tiszalúcra.

K: Tiszalúcon meddig éltek?

I: Tiszalúcon? Hát, aszongya, 33-tól 38-ig körülbelül azt hiszem, és '38 után mentünk át egy évre, vagy nem is- nem tudom, ezt pontosan nem tudom, megmondom őszintén, tehát 33-tól talán 36-ig, vagy 37-ig és három évet ugye átmentünk Taktaharkányra. Taktaharkány az a szomszéd falu különben, és ott pedig tehát vagy 36-tól, vagy 37-től 39 őszéig kb. és '39 őszétől jöttünk be Miskolcra.

K: Tiszalúcon éltek-e zsidók, emlékszik-e rájuk?

I: Igen, éltek. Több család, tudomásom szerint, ezt pontosan nem tudom, de úgy utána ahogy kérdeztem, hogy nyolc, vagy tíz, tizenegy család élhetett negyvenes évek elején.

K: Emlékszik-e a nevükre, hogy mivel foglalkoztak?

I: Hát, nem emlékszek úgy különösebben senkire, mert ugye mégis csak gyerek voltam, de arra emlékszek, hogy Róth nevezetű bácsi volt, aki azt hiszem szódás volt. Azután ez- már

úgy eszem- nem (Neuenberger), az még ugyancsak kereskedő volt, úgyhogy- szóval ilyen nevére rémle- rémlík, de különösebben nem, hát ugye mint gyerek nem jegyeztem meg, boltjába bementem, édességbolt-féle, tehát mostani szóhasználattal ábécé bolt, és nagymamám pénzéből ugye nyalókát, meg ilyen cukrot vettem.

K: Játszott-e helyi zsidó gyerekekkel?

I: Hát úgy hétbe-hóba. A második, vagy a harmadik utcába lakott azt hiszem két család, talán éppen a szódásnak a gyer- nem tudom ezt megmondom őszintén, hogy kinek a gyereke, de úgyhogy előfordult. De nem jellemző, mert ugye ahol laktunk nagymamáéknál, falusi nagy porta, volt testvérem is, bátyám, meg közvetlen szomszédba is volt gyerek, úgyhogy nem nagyon mentünk a hatodik utcába játszani, de volt úgy, hogy előfordult, hogy beszélgettünk velük, meg játszottunk.

K: Arról tud-e, vagy emlékszik-e, hogy volt-e valamiféle ellenségeskedés a faluban a zsidókkal szemben?

I: Tudomásom szerint nem, legalább is nekünk akkor nem csapódott le, úgyhogy szerették, mert megbízhatók voltak, általában a kereskedők azt tudjuk, mindig ez volt jellemző a zsidóságra is, ezt már utólag is tudjuk, de nem tudok róla--én.

K: Taktaharkányba költöztek később.

I: Igen.

K: Ott voltak-e zsidók? Emlékszik-e zsidókra?

I: Bizonyára voltak, de miután ugye most itt az a kérdés, hogy- megelőzően, mert én később voltam Takta- Tiszalúcon, mint Taktaharkányban, amiről több emlékem van, de Taktaharkányba is voltak zsidók, de arról effektíve nem tudok, mert az állomáson laktunk, miután édesapám vasutas volt, forgalmista volt, és ott voltunk ugye szolgálati lakásba. És a falu meg messze volt, úgyhogy ott ilyesmi nem volt.

K: És akkor Miskolca került.

I: Igen, Miskolc.

K: Miskolcra vannak-e emlékei?

I: Arról már jobban vannak, igen.

K: Kikre emlékszik Miskolcra?

I: Hát ugye miután '39-be költöztünk ide, akkor még édesapám élt, és hát a Szilágyi Dezső utcán laktunk, ez egy külvárosi része Miskolcnak, nagyon szép utca, négy fasor volt benne, és hát főleg vasutasok laktak azon a környéken, mert a husza- harmincas években épültek azok a házak. És hát ő: zsidó vallású gyerekek ottan- hát messze volt a népkert sarkán volt valaki, úgy, hogy úgy rémlík, de pontosan a nevekre nem emlékszem.

K: Honnét lehetett tudni, akár Tiszalúcon, hogy ki az, aki zsidó, és ki az, aki nem zsidó? Honnét- gyerekként hogyan tudta meg ezt?

I: Hát ezt- hát nem- nem különösebben--volt, most éppen arra gondoltam, de nem volt olyan vallásos zsidó, akiknek pajeszuk volt, ugye, azok az ortodox zsidók, azt tudom, hogy mi a neológ, meg mi az ortodox, mert ugye külön ezzel foglalkoztam, de ott olyan zsidó gyerekekkel nem találkoztam, meg itt Miskolcon se találkoztam.

K: Szóval akkor honnét lehetett mégis tudni?

I: Ja, hogy honnét lehetett tudni. Hát általában ugye ennek híre meg, hogy na, hát ez zsidó, ez katolikus, ez református, merthogy egy ilyen megkülönböztetés volt, előfordult máshol is, de nem rossz előjellel, de előfordult, hogy mondták, hogy ez zsidó gyerek, vagy ez református, vagy valami ilyesmi előfordult, de ez nem volt jellemző.

K: Szóval Miskolcon ismert-e zsidó családokat?

I: Hogyne, ismertem. Hát mást ne mondjak, hogy kibombáztak bennünket 1944. június 2-án, ez volt Miskolc első bombázása. Zárójelbe- ja-

K: Bocsánat, még a háború előtti időszakra lennék kíváncsi, még mielőtt-

I: Ja, igen, háború előtti időszakba. Hát-

K: Legalább is ugye a negyvenes évek legeleje-

I: -akkor ott a Szilágyi Dezső utcán, hát ott-

K: Álljunk meg egy pillanatra=álljunk meg egy pillanatra. Elnézést, megint egy technikai probléma. Elnézést a kis technikai leállásért, igazítani kellett-

I: -úgyis vágni kell még-

K: Igazítani kellett itt a fényeken-

I: -igen-

K: -és most folytatnánk akkor a beszélgetést-

I: -igen-

K: Ott tartottunk, hogy próbáltunk visszaemlékezni, próbált visszaemlékezni Gyula bácsi, hogy milyen zsidó családokra emlékszik Miskolcon.

I: -igen. Na most, hogy Miskolcon a Szilágyi Dezső utcán laktunk, az egy olyan telep volt, meg még most is olyannak számít, az egy új telep, a húszas, harmincas években épült, hogy főleg vasutasok, meg olyan munkás emberek éltek ott, akik hát nem is- vasutasok főleg, úgyhogy kimondott zsidó család talán ott a népkert mellett emlékszem, hogy volt. De ezt ugye harminc- negyvenes évek elejéről van szó, de ők- velük különösebben nem barátkoztunk, mer családi házak lévén, a szomszédba is volt az Iván, a másikba Bandi lakott, szóval hogy nem volt közünk, közelebbi kapcsolatunk. Tehát '44 őszéig ezen az utcán, még ki nem bombáztak, illetve nya=nyaráig.

K: Értem, Gyula bácsi, de csak mozogtak, mentek üzletekbe-

I: -igen-

K: Miskolc belvárosába jártak. Ott voltak-e zsidó boltok?

I: Hát: volt, Miskolcon rengeteg volt, hát természetesen, voltak zsidó boltok, végig-hosszan-

K: Kikre emlékszik?

I: Inkább egy orvos- hogy tényleg- hogy egy nagyon rendes orvos volt, jaj istenem, nagyon sokat köszönhetek, nagyapám életét megmentette. Jaj, de ki akartam mondani a nevét, istenem! R betűvel kezdődik, bent lakott a Vörösmarty utcán, szemüveges volt, emlékszek rá, egy fia- amikor epegörce volt, én vittem el gyalog oda hozzá '41-be. Erre emlékszem, most=most ugrott be, egy- eszembe se volt, csak itt most kérdezi. R- R- itt a neve Ró=Ró- R betűs, na-

K: Ő nem Róth volt, mint a szódás?

I: Nem, nem Róth volt. Na, őrá emlékszek, mert ő maszek alapon többször volt nálunk, énnálam is, már mint gyereknél, meg a bátyámnál is, anyukámnál is. Volt- hát ment- miután

elég messze volt a város ugye, egyedül keveset jöttünk be, be, értem alatta a Széchenyi utcára, vagy egyáltalán beljebb, mert a Szilágyi Dezső utca, körülbelül a belvárostól a népkert is ott van közte, egy olyan két- két és fél kilométerre volt, úgyhogy egyedül ritkábban jártunk, '44 júniusáig. Szóval ezt azért hangsúlyozom, mert a háború időszaka nem volt- na még ami érdekes volt-

K: Ha bejártak-

I: -igen-

K: -én még azért hadd maradjak ennél a kérdésnél. Ha bejártak, mert azért bejártak időnként-

I: -igen-

K: ezek szerint-

I: -édesanyámmal, igen.

K: Akkor- elnézést, meg kell megint állnunk egy pillanatra, ne haragudjon.

I: Na mi van már?

K: Megjelent egy kis árnyék a falon.

(technikai igazítás, párbeszéd a fényekről/napról angolul/magyarul)

Ready!

Bekukucsált, de sikerült elhárítanunk ezt az akadály is. És most, hogy megint állítottunk egy picit a fényeken, tudjuk folytatni az interjút. Ott tartottunk, hogy Gyula bácsiék bejártak a városközpontba-

I: -igen=igen.

K: Engem továbbra is az érdekelne, hogy emlékszik-e, ugye azt mondja, hogy sok zsidó bolt volt Miskolcon, konkrétan nevekre, üzletekre, emlékszik-e arcokra, emberekre?

I: Hát úgy emlékszem arcokra, és most nevekre is, de most megmondom őszintén, hogy pedig olyan cipőboltos ki volt- még viccelődtünk is vele, nagyon jó- hogy hogy hívták. Istenem, azt az embert- Bé az meg ugyancsak B betűvel kezdődött a neve, ott most a gázműveknek van egy irodája, ott volt a boltja, de Miskolcon mondhatni majdnem minden harmadik bolt zsidó tulajdonban volt, az biztos. De hogy a Krá- (Krájerék) nem zsidók voltak, lehet, hogy a Krájer-sarok az festékes bolt volt, akkor Ga- Baumgartner, az papírbolt, (na, most beugrott) Baumgartner az papírboltos volt, na ott=ott többet megfordultunk mint iskolai szerekér', akkor ő: ki is?--Ó: de Lusztig, az fényképész volt a Búza téren volt, ő csinált fényképet rólam, kisgyerekről, az '39-be volt, vagy amikor bejöttünk, emlékszem rá. Akkor hát kell rajta gondolkozni, hogy ki, meg hogy a telefonkönyvbe belenéznek, akkor jobban beugrik, hogy milyen nevek vannak, milyen nevek voltak, azóta is annak, hát ugye nem maszek boltok vannak, de nagyon sok zsidó volt, zsidó tulajdonban lévő bolt, hát így=így mondjuk, ugye.

K: Ha eszébe jut még akár az- menet közben, az interjú alatt, akkor nyugodtan mondja, mert gyűjtjük nyilván ezeket a neveket-

I: -igen-

K: ilyen módon is-

I: Gelb, na az a szomszéd, az meg hentes volt. Gelb Miklós bácsi, na ez=ez ugye szomszéd is volt, tényleg, Gelb Miklós. Aki nálunk lakott, hát most mondjam-

K: -arról még ne beszéljünk-

I: -azér nem akarom addig, mer ez egy=egy arról részletesen sok mindent tudok mást.

K: Gyula bácsi, azt, hogy ők voltak a zsidó boltosok, azt honnét lehetett tudni megint csak?

I: Hát a nevekből. Általában ugye hát a nagyon németes hangzó, mint a Weis, a Róth, ugye a Gelb, az feheret- fehéret jelent, általában színeket is jelentenek ezek, ezek kimondott zsidó nevek természetesen. Így ismerik, nem mindenki, Weimann, akkor-

K: Az ki volt, a Weimann?

I: Az nekünk albérlőnk volt, de volt máshol is Weimann. Ő egy faker- nem fakereskedő, bocsánat, kapkodok a témába, Spiró, volt, ahol laktunk, az is, ő volt a háztulajdonos, ahova- de akkor őt sajnos már elvitték. Abba a lakásba tettek be bennünket kibombázás- kibombázás után. Akkor Gerhardt, az meg filmrendező, Gerhardt Pál.

K: Ő is miskolci volt?

I: Miskolci. Erre akkor térnék vissza, hogyha majd odajutunk-

K: -nem, igazából-

I: -csak most eszembe mint név-

K: -az érdekel, hogy ott a harmincas évek legvégén, negyvenes évek legelején-

I: -igen-

K: -mielőtt elvitték volna a zsidókat-

I: -igen-

K: -kikhez jártak. Ott éltek ezek szerint a zsidó szomszédokkal-

I: -igen=igen-

K: -zsidó orvosokkal. Kikre emlékez- emlékszik Gyula bácsi?

I: Hát így- majd Tiszalúcra mondom, mert tudja, ott voltam a nyári időszakba, mert tavasszal, illetve amikor szorgalmi idő volt, akkor ugye bent voltam Miskolcon, mert már akkor itt laktunk 39-től, de a- hát nem jártunk ki, hát boltba jártunk, de egymáshoz mi családirag nem jártunk, azt biztos tudom.

K: Családi- zsidó családi barát nem volt akkor ezek szerint.

I: Nem volt=nem volt, csak később.

K: Miskolcon járt iskolába.

I: Igen.

K: Miskolcon voltak-e zsidó osztálytársai?

I: Hát, lehetek, kis elemista koromba, aszongya- hát: azt a fényképet is keresem, és azért vagyok mérges, nem találtam meg, a hátuljára fel volt írva egy pár név. És egyet-kettőt még ismerek belőle, akik élnek, hát ugye már régen volt ez, de ez egy református iskola volt, de ennek ellenére zsidó gyerekek is jártak oda, annak ellenére, hogy Miskolcon volt zsidó iskola. Működött '44-ig, úgyhogy osztálytársam, az volt az első gimnáziumnak számított, de az már nagyon háborús időszak volt, 44 őszén jártunk talán egy hónapot, mert már akkor jött a front, és az már gimnáziumnak számított, mert kijártam a négy elemi, mert akkor így volt, és jött az első gimnázium, ami-

K: Gyula bácsi, az elemiben nem volt zsidó osztálytársa?

I: De volt, lehet, volt, éppen mondom, hogy református iskola volt, ami a Görgey Artúr iskolába volt, most is megvan az, óvoda van benne, csak két osztály volt ott, és volt zsidó gyerek, de nem tudom, hogy kicsoda, de egy fiúcska volt benne azt hiszem, mondták, hogy ő. Egy- így mondták, hogy mi egyházi iskola volt, ugye, hogy ő egy zsidó gyerek, de hogy ki volt, hogy volt, már erre nem emlékszem, mert két osztály volt, egy első, meg egy második, illetve második, harmadik, negyedik, és egy másik osztályba járt. És van egy csoportkép, amit nem találtam meg, mondom, garázsba, valahol elkeveredett, de megvan, és úgy tudnék róla

többet mondani. De semmi bajunk nem volt vele, különösen nem foglalkoztunk vele, úgyhogy zsidó vagy nem zsidó. Szóval ez nem=nem volt téma.

K: A gimnáziumban?

I: Na, a gimnáziumban, mikor már 44 ősze volt, ugye ez szeptember- nem t'om- később kezdődött az iskola, nem elsején, de akkor már Magyarországon voltak ugye a szovjet csapatok. És jártunk iskolába, mégpedig a---ő: oda a Lévy József Gimnáziumba, az most is ott van, és a Szinva partján, a múzeum mellett, de abba az- még volt tán egy-két gyerek, aki zsidó volt, de már- nem, rosszul mondom, mert 44 március 19-én bejöttek a németek. Most azért- most én is így jártam, és akkor már őket elvitték, mert sárga csillagra kötelezték, és már 44 őszén nem volt. Bocsánat, magamat javítom, mert most kell visszagondolnom, ugyanis '44 március 19-ig, ugye hát már a zsidó törvény- különböző törvények életbe léptek, amik hát érintették őket, de a sárga csillag csak '44. március 19-től volt tudomásom szerint.

K: Gyula bácsi, mikor-

I: -igen-

K: -tehát 44-ben kezdte el- 44 őszén kezdte el a gimnáziumot?

I: Igen, akkor és elemibe volt, amit mondtam, hogy ott volt egy- egy osztállyal feljebb járt egy zsidó gyerek, mondták, de hát akkor egyházi iskola lévén, hogy ez református, ez- így tudtuk, de bajunk, vagy semmi közünk különösebben nem volt hozzá. Ez volt a Görgey Artúr úti iskolába. 44 azért- de közbejött a háborúnak az a szakasza, amikor 44 március- ez nagyon pontos dátum, Miskolc is, március 19-én bejöttek a németek, aznap tanultam meg különben biciklizni, külön érdekes téma lenne. És akkor szeptemberbe már nem jöttek a zsidók iskolába, mert már nem jöhettek, mert már elvitték őket. Szóval most tudom, itt ez a szakasz itt lezárt- tehát '44- csak a nyilas, az ő- az utcában, az=az=az él az a téma-

K: -Gyula bácsi-

I: -ez nem- zsidó gyerek már akkor nem lehetett, mert elvitték sajnos.

K: A '43-44-es tanévet még elemi iskolába-

I: -igen=igen-

K: -végezte.

I: -azt a Görgey Artúr iskolába végzetem.

K: Ott egy szem zsidó iskolatárs-

I: -lehet, hogy volt több, de nem tudom, mert ugye két osztály volt, három osztály volt, első, második, meg talán harmadik, ilyen kimentő, egy=egy ilyen különleges osztály volt az, illetve iskola volt, mert a gimnáziumba jártunk, mert a gimnázium csak negyediktől volt. Mert a Soltész Nagy Kálmán utca az állami iskola volt, ott is jártam egy évet, talán a legelsőt, az vegyes iskola volt. Szóval most így gondolkodok, szóval hogy az más volt.

K: Az iskolában, mielőtt még elvitték volna a zsidókat, emlékszik olyanra, hogy szóba kerültek volna a zsidók az iskolában, az elemiben? Hogy zsidók, vagy így, vagy úgy, vagy ilyen formában, vagy olyan formában?

I: Hát alsó tagozatról lévén szó, hát nem=nem=nem különösebben, csak már '43-ban, mintha rémlett volna az- ez a Görgey Artúr Iskolában volt, talán akkor mondták, hogy--szóval beszéltek, hogy na, ez zsidó és ugye a háború már=már javába folyt Szovjetunióba, de hogy mi- hogy mint- nem tudjuk. Csak az, hogy zsidó, ezt így felvetődött, hogy zsidó gyerek, azt itt van, de nem=nem volt velük semmi baj.

K: Úgy általában a zsidók-

I: -ez már 44- 43-ban lehetett.

K: Úgy általában a zsidók szóba kerültek? Tehát akár otthon, akár az iskolában, akár bárhol az utcán? Még mielőtt elvitték volna őket-

I: -hát:

K: -ki a zsidó, ilyenek a zsidók, olyanok a zsidók, szó- ez téma volt? Ha igen, milyen formában.

I: Nem. A mi családukban különösebben erről nem volt szó, úgyhogy már a családon belül, hogy most zsidó, nem zsidó, meg most '43-as- szóval addig, még nem vitték el őket, addig gondolkodom, nem=nem=nem=nem volt téma. Anyukának volt valami varrónő, aki jó barátnője is volt, az=az úgy emlékszem, az zsidó volt, Lili néni, a keresztnéve így beugrik, de most, hogy így beszélünk róla- ő: itt lakott valahol a Munkácsy utcán. Tényleg Lili néni volt, most=most- ((nevett)) hogy kell róla beszélni. Ennyi, de hogy kedves, jó viszonyba voltak. Ő volt nálunk, mivel hozta haza a ruhát próbálni. Na most így ugrik be. De ennyi=ennyi, de rossz, negatív hang nem volt a családon belül feléjük. Általában a zsidók felé.

K: Utcán, gyerekek között volt-e olyan, hogy=hogy szóba jött- szóba kerültek a zsidók, hogy ilyenek, vagy olyanok? Hogy azok gazdagabbak, vagy szóval irigység?

I: Hát: akkortájt bizonyára lehetett, de nem emlékszem, mert ez a 43-as, '44-es időszak, amikor már nagyon háborús időszak volt, ugye. Nem=nem volt, mind gyerekek közt nem volt, hát felnőttek közt bizonyára lehetett, mert ugye ez- egy=egy megértés, egy sajnálat, vagy utálat, mert ugye olyan is volt természetesen.

K: Volt utálat?

I: De nem, a mi család- nem, csak a:-

K: Hallott olyanról?

I: Olyat hallottam, aki volt egy nyilas- jaj istenem, most ott- ott lakott a Fő utcán egy nagypofájú- bocsánat- srác volt, fiatal volt még, hát hozzánk képest már idősebb, már húsz éves elmúlt, és ő azt mondja, azt- emlékez- az aztán szidta negyven- ő: teli az zsidó gyerekeket, vagy zsidókat valahogy. Szóval ilyen beugrik.

K: Na várjon. Ez ki volt? Emlékszik egy ne- emlékszik a nevére?

I: Nem emlékszem a nevére, csak a- az úgy hóbörgött, olyan fiatal suhanc gyerek, úgy már húsz éves elmúlhatott.

K: Mivel foglalkozott az a gyerek?

I: Hát nem tudom, talán diák volt.

K: És hol hóbörgött?

I: Hát ugye az utcán.

K: És miket mondott?

I: Hát--hát hogy miket mondott, arra már nem tudnák így- de annyit tudok, hogy hóbörgött és a zsidókat így általában szidta, hogy ilyenek, hogy a: ő: rossz- nem rosszak, nem tudom, miket, nem tudom, hogy mit mondhatott, de azt, hogy nem pozitív véleménnyel volt. Ennyi, hogyha így most kérdezi, de hát engem nem érdekelt így gyerekként.

K: Ott az utcán hangosan így magában, vagy hogy, kinek szidta őket?

I: Hát--hogyha többen együtt voltak ott a sarkon, sétáltak a Fő utcán, még akkor nem hívták Forintosnak, de úgy hívják a miskolci főutcának a- a számozatlan, illetve a:- milyen oldalát? a páratlan oldalát. Úgyhogy úgy beszélhettek róla, de úgy, hogy most miután erről kell beszélni, ja azért erőszakkal is emlékszek vissza rá, hogy mi lehetett, de nem emlékszem.

K: És hallotta ezt Gyula bácsi, arra járván hallotta, hogy miket mond?

I: Hát hallottam, ugye egyszer-kétszer, amikor ugye kimentünk fagyaltér a sarokra Pivához, mer az ott volt, úgyhogy ennyire emlékszem, ez negyven---három nyara, mert hogy fagyalt csak nyáron volt, így valami rémlik.

K: Honnét tudta, hogy ő nyilas volt?

I: Honnét? Mert később beöltözött ebbe a fekete egyenruhába is.

K: Láttá őt később nyilas egyenruhában?

I: Láttam=láttam, de aztán, hogy elment, vagy mit tudom én, szóval nem tudom, hogy hova került, de láttam.

K: Mikor látta őt nyilas egyenruhában?

I: Hát, ez 43 tele lehetett, nem tudom, hogy téli időszakba, a csizmába, bricseszadrágba, ugye akkor az divat volt- illetve hát nekik ez volt a divatjuk, így láttam, így emlékszem rá, ilyen emlékem van, erről a srácról. Ki volt, hogy volt, mást nem tudok azóta se róla.

K: Hordott valami karszalagot?

K: Karszalag az volt rajta, az Árpád-sávós, volt, igen. Erre emlékszek, így konk- ez a 43-as időszak valamikor.

K: Ő ott nyilvánosan szidta a zsidókat.

I: Hát igen, beszélt azon a sarkon, valahol, hát szóval pontosan így nem tudnám.

K: De az nagyon érdekelne, hogy konkrétan mit mondott a zsidók, hogyan szidta, erre nem tud esetleg visszaemlékezni Gyula bácsi, hogy=hogy miket mondott? Hogy mi volt a baja a zsidókkal?

I: Nem=nem tudnám megmondani, hogy konkrétan mit mondott. Nem. Nemcsak úgy, hogy általában nem volt jó véleménye a zsidókról, hogy---nem=nem=nem tudok bővebben.

K: Ha valakinek nem volt- abban az időben, ha valakinek nem volt jó véleménye a zsidókról, akkor miket mondott róluk?

I: Hát miket--hogy kihasználják a magyarokat, hogy több a pénzük, ilyen megjegyzéseket tettek. De énnekem inkább pozitív véleményem, illetve pozitív hallomásom van, mert amikor már alk- hogy: sajnálták őket.

K: Amikor elvitték-

I: Még nem, már előtte is sajnálták, hogy mert ugye jött a zsidótörvény, ugye eléggé leszabályozhatta őket, hát minket úgy gyerekeket nem érdekelt, de már utólag is visszaemlékezve-

K: Erre emlékszik, amikor jöttek a zsidótörvények?

I: Hát úgy tételesen nem, mert ugye hogy- akkortájt hogy hogy hatott, de mondom, a- egy jó részük ugye az sajnálta, többség, inkább ha így statisztikát mondanánk az embereknek, általában a zsidókat már ekkor is, a másik meg-

K: -ez hogy derült ki Gyula bácsi számára, hogy sajnálják őket? Mit hallott-

I: -hát-

K: -hallott valamit, emlékszik valamire?

I: Hát: mi- mire emlékszem.---Hát én nem is tudom, negyven---hát miután az annyit lehetett hallani, akik olvasták, hogy ugye hallották a németeknek a tevékenységét, bár ugye ők is titkolták egész sokáig ezt. És Auschwitzról (se mi) a politikusok is azt mondják, hogy ők se tudtak róla, pedig hát tudtak, de úgy, hogy ő: e- el=el nem vitték még, mert '43-ban még nem vitték, '44-be se vitték, csak majd áprilistól, de itt- ez itten- ez az emlék így keveredik a 43: amikor még szabadon járhattak, a '44 jan- de- március, április, amikor bejöttek a németek, akkor már le voltak nagyon- szóval amikor a gettósítást megkezdték. Úgyhogy itt keveredik, hogy sajnálták, meg=meg aztán valaki úgy-

K: Mire emlékszik, mik voltak az első retorziók, vagy törvények így a zsidókkal szemben? Milyen emlékei vannak?

I: Hát ő: március 19-i- hát kimondottan nem=nem=nem- nem tudom.

K: Azt megelőzően?

I: Azért mondom, ez egy- ugye határeset, hogy a németek bejöttek, mert akkortájt- szóval egészen más a káposzta. Hát úgy különösebben nem emlékszem rájuk, hogy va- mármint retorzióra, hogy mi lehetett, de itt utólag konstatálva-

K: -említette a zsidótörvényekről beszélt-

I: -igen-

K: Mik voltak annak a jelei, a zsidótörvényeknek? Tehát mi volt a- látszott-e, hogy van valami, vagy vannak-e- vannak törvények a zsidók ellen?

I: Hát, úgy különösebben-

K: -mondjuk gyerekként- nyilván gyerek volt Gyula bácsi. Tehát hogy gyerekként lát- látott-e ebből valamit?

I: Hát nem különösebben, mert még az üzletek nyitva voltak, nem voltak zárva, mint azt lehet látni más filmekben, hogy már bezúzták- becsuk- betörték a kirakatát a zsidó üzleteknek, itt=itt lehet, hogy volt Miskolcon, de én nem hallottam akkortájt és nem tudok '43 végéig. Azért mondom, mert utána se csinálták persze azt, hogy így atrocitás érte volna **így** őket, de hát ez, ami hát ebbe az időszakba más városokba, meg filmek hatására látható volt, de itt **én** nem láttam így konkrétan. Csak azt, amit majd esetleg fogok- amit csakugyan láttam. Ezt egy-

K: Sárga csillagot kellett-e hordaniuk? Az látta-e?

I: Igen=igen, azt láttam, igen. Azt=azt '44 őszén- illetve tavasz-

K: Miskolcon.

I: Miskolcon, igen.

K: Az iskolában is, a kisfiúnak?

I: Nem, nem volt=nem volt. Egy olyan három- amikor jártam az iskolába, nem=nem-

K: 43-44-ben, ugye?

I: Hát, volt rajtuk? Nem- nem tudom, nem emlékszem, nem. De nem emlékszem abba az időszakba, mert az iskolába csak egy vagy kettő le- egy volt, idősebb osztálytársa, de akkor még nem volt kötelező sárga csillag, nem emlékszem rá.

K: És akkor a városban látott sárga csillaggal közlekedni-

I: Később már láttam 44-

K: '44-ben-

I: -44 tavaszán, amikor még itt voltak, és ugye nem vitték el.

K: Mit szólt ehhez a város, hogy ők- sárga csillagot kell hord- nekik sárga csillagot kell hordaniuk?

I: Hát- biztosan- hát megkülön- vagy hát furcsállta a nagyközönség gondolom, meg hát mi is mi az a nagy Dávid-csillag- most így- Dávid-csillag- kellett nekik feltenni, de nem- hát nem vették jó néven biztosan ezt a megkülönböztetést, megpecsételést.

K: Volt erről szó otthon, iskolában, bárhol? Valami konkrétan emlékszik, hogy?

I: Hát: konkrétan nem=nem tudom úgy, hogy nem=nem erre magát a csillagviselésre-- nem=nem emlékszem, hogy mit jegy- megjegyzésekre. Nem emlékszem.

K: Mit szólt Gyula bácsi, amikor meglátta a sárga csillagot? Ez mennyire volt természetes, lehet, hogy természetes volt?

I: Hát nem volt természetes, mert még a- azt fejeződött ki, tényleg valahol voltunk, hogy milyen anyagból csinálják- sárga színt, ilyen primitív megjegyzés csak az, hogy sárga anyagot. Valaki itt a---igen, a szomszédba valamit, most így mondja, hogy hogy- vágni milyen anyagból. Ez=e=e=ez így bejött. Hogy sárga csillag-

K: Ki kérdezte, hogy milyen anyagból?

I: Valami- valamelyik ottan szomszéd.

K: De nem zsidó, keresztény szomszéd kérdezte ezt?

I: Kereszt- azt hiszem talán keresztény volt, mert azt később varrt az a Margit néni, és az a Lili néni azt volt, de akkor már én emlékszem, mert az Munkácsy utcán, vagy hol lakott (...)

K: A varrónő?

I: Igen. Igen, most aztán már nem jött. Ez '43 nyarán valamit varrt anyukának, szóval utána nem jött, de őt sárga csillaggal nem láttam, annak ellenére, hogy varrónő volt, és ugye esetleg csinálták ilyen szép- idézőjelben szép sárga csillagot, de nem=nem láttam.

K: Na várjon. Ki kérdezte ezt, hogy milyen anyagból van varrva, vagy ez hogy volt?

I: Ezt valamelyik szomszéd. Ott.

K: Magukat kérdezte, hogy milyen anyagból van varrva?

I: Nem minket, anyukámmal beszélhetett, beszélgettek, hogy- igen, szegény zsidók, aszongya, hogy most még evvel is kell nekik foglalkozni, nem lesz jó vége. Hát ezt mind a felnőttek beszélgettek. Szóval e- ez- ilyenre emlékszem, hát ugye annyira nem jegyeztem meg.

K: Szóval ez volt 44-

I: '44 tavasza, április, május.

K: Mi történt aztán Miskolcon, illetve Tiszazugban?

I: Hát ahogy-

K: -Tiszalúcban, bocsánat.

I: Hát úgy mi itt jártunk iskolába tavasszal, aztán ugye volt húsvéti szünet, húsvéti szünet-igen, szünet az volt, az=a: hazamentünk akkor valami kényszerszünet volt, mert légiriadó sok volt, na, még most ez még ez is beugrik. Légiriadó volt és a légiriadók alkalmával jeleztük, idézőjelben, mostani ésszel, hogy jöttek a repülőgépek. De nem bombázták még akkor Miskolcot és nagy fényszórókkal pászták- pásztázták az eget. Nagyon élveztük, kinn- kiültünk az ablakra, vagyis a veren- verandára és néztük. Még nem volt semmi baj, azért mondom, hogy ez '44 nyara volt, '44 tavasza, mert még akkor nem jöttek be a németek, azért mondom, itt- erre a dátumokra kell figyelni. És még áprilisba is jó volt, élveztük, mint fényjáték, tűzijáték, de amikor aztán '44 június másodika, kilenc- nyolc óra 20 perc, vagy mennyi, mint Hiroshima, az első bombázás, na, azt már nem élveztük, akkor bombázták nagyon betojt az egész város lakossága, hát akkor nagyon megváltozott az egész, meg sok halott-

K: Akkor még ott voltak a zsidók?

I: Már nemigen lehettek ott, mert úgy tudom, hogy áprilisban, mint mondtam már, itt is vitték el őket, a: gettóba, hát itt az Arany János utcán, azt hiszem akkor ott gyűjtötték őket, itt az Arany János utcán, meg aztán kivitték a téglagyárba, ezt már csak későbből tudom, úgyhogy-

K: Maga mit látott ebből?

I: Hát, úgy különösebben- itt Miskolcon, hát ugye itt talán később kezdték összeszedni, dátum szerint nem tudnám, úgy hónap szerint megmondani. Hát, hogy sok a: szomszéd néni, meg a- beszélgettek, hogy jaj, aztán akkor mondták a keresztneveket, hogy elvitték, bezárták, gettóba viszik őket, szóval ilyen megjegyzéseket hallottam. Ez '44 nyara lehetett, ez májusa, szóval-

K: Látott=látott ilyet Miskolcon, hogy elviszik a zsidókat?

I: Hát: nem=nem, konkrétan amikor összeszedték őket, itt, Miskolcon nem láttam, de hát nagyon sokan voltak, mert nagyon sok zsidó volt Miskolcon, ugye hát-

K: A gettót látta?

I: Hát csak ki- úgy láttam, hogy annyiban láttam, hogy tudtam, hogy hol az Arany János utca, de arra nem mentünk el, már annál is inkább, hogy eléggé veszélyes volt a helyzet, mert eléggé uralomra jutott- németek voltak azt hiszem, már németek amikor bejöttek március 19-én 44-be elmentek, hát helyőrségük maradt itt a parancsnokság úgy=úgy nevezték, a német udvar, most a Szűcs Sámuel utca, ott volt, de azután- meg a nyilasok. A nyilasok azok voltak a népkertnél- hm: hát így láttam, hogy ott van, de a gettót magát nem- mehattunk el, már féltett a család, hogy ne menjünk el, mert nagyon háborús volt a hangulat, ugye.

K: A gettó mellett elment.

I: Hát ottan ún. forgóhíd, hogy is mondjam, a: Szemere utca sarkán, arra lehet menni a Népkertbe, azt hiszem ott kezdődött a gettónak az egyik bejárata.

K: Őrizték a gettót? Azt látta?

I: Biztosan.

K: Nem emlékszik rá, hogy ki volt-

I: Nem=nem- nem emlékszem, így erre- itt Miskolcon tétélesen nem emlékszem.

K: Arra emlékszik, hogy mi volt aztán amit ott- ugye összeszedték a zsidókat, gettóba kerültek, mi történt a házakkal, boltokkal, tulajdonokkal?

I: A házakat- hát ugye- a házakat akkor lefoglal- lepecsételték, a tanács- itt már ez- mi is ilyen zsidó lakásba költöztünk. Lepecsételték az üzleteket is ilyen nagy szalaggal, áthúzták, ragasztószalaggal, vagy mivel, hogy lefoglalva, aztán később adtak egy-két boltot másoknak, abból-

K: Kiknek adtak?

I: Hát a keresztényeknek, hogy így mondjam, mert-

K: Tud ilyenről?

I: Hát, hogy kiknek ott konkrétan nem tudom, még annyit tudok, hogy a mi zsidólakásba mentünk, azért- erről azért tudok pontosan, mert mi mentünk már amikor megkaptuk, én nem voltam ott, mert édesanyám, hát ugye édesanyám özvegy volt, mert édesapám '42. november 7-én halt meg, ő: tífuszban. És: na lényeg az, hogy zsidólakásba költöztünk, mégpedig amibe mi költöztünk, az ő: Gerhardt Pál lakása volt, egy fakeresk- egy borkereskedő, nem, fakereskedő volt az édesapja, Spiró volt, az borkereskedő volt, ott is le voltak- anyukám mondta, ugye ilyen szalaggal át volt húzva, le volt pecsételve. És mi egy ilyen lakást kaptunk, ahogy kibombáztak bennünket '44. június mászo- másodikán, és azt hiszem, hogy '44 szeptemberében kaptuk meg ezt a Régi Posta utca 22. Ez zsidólakás volt, mind a négy- ez-

K: '44 szeptemberében költöztek be ebbe a Ger- Gerhardt, vagy a?

I: Gerhardt Pál. Az ő lakása volt, háromszobás lakás volt, egészen '96-ig laktunk ott különben, szóval nagyon sokáig.

K: És akkor a Spiróéké az?

I: A Spiróéké volt, amibe Szabcsákék laktak, az négyszobás volt, az volt a háziúr, ahogy mondták, ugye utólag. Hát őket ugye-

K: Ez egy épületben volt ez a?

I: Egy épület most is ez ugyan olyan állapotban van, nagyon lerobbant állapotba van, érdemes lenne megnézni, mert- nem- nem meg=megvette egy Hajdúszob- most előremegyek a témában-

K: -igen, az már talán nem is-

I: -igen-

K: -érdekel annyira, sokkal inkább az, hogy akkor '44 szeptemberében költöztek be-

I: -igen, oda-

K: -akkor nem volt ott Gyula bácsi, amikor beköltöztek-

I: -de akkor nem, csak akkor már-

K: Nem emlékszik, hogy milyen állapotban volt, mi volt benn a lakásban, üres volt, vagy volt benn-?

I: Nagyjából üres volt, volt benn egy csillár, mert elvitték úgy tudom, anyukám mondta, hogy jöttek, lefoglalták, és valami közös raktárba Huszár út- valahova elvitték a zsidó bútorokat. Úgyhogy mi nem bútorozva- miután nekünk volt bútorunk, nem ment tönkre egy része a bombatámadás után megsemmisült, de egy része megmaradt, mert amint mondtam, a kútba esett a bomba, ez mentett meg bennünket, hogy élve maradtunk, meg a cuccunk is. Na és akkor mentünk be, hát a mi bútorunk volt, egy csillár volt bent-

K: De bocsánat, akkor a házuk az megmaradt, amikor-

I: A falak megmaradtak, meg a tető=tető, amit kibombáztak, ablak-

K: Mi sérült meg a maguk házában?

I: Hát a bútorok egy része, mert háromszobás volt az is, a konyhabútor egy része, a gyerekszoba, vagy hogy hogy mondanám azt-

K: Szóval a háznak egy része megsérült-

I: -megsérült és azok a bútorok is megsérültek, egy része, másik része megmaradt, azzal költöztünk oda, illetve hát a költözésnél nem voltam ott, később mentünk oda bátyámmal, mert ugye apukám már akkor meghalt, ebbe a Régi Posta utcába.

K: Ki döntötte el, hogy odaköltöznek? Hogyan kerültek oda?

I: Hát ezt kiutalással döntöttél el. Miután bombatámadás ért bennünket, tehát ezt a tanács akkor- tanács- a polgármesteri hivatal adott bizonyára papírt, ez a kiutalás, és ezt a lakást, ezt a Spiró, illetve hát a Spiró-ház- Gerhardt Pál lakását utalták ki nekünk, ezt a háromszobást.

K: Tehát személyes holmi már nem volt benne, mikor beköltöztek.

I: Nem, mondom, egy csillár volt benne, amit emlékszem rá, még meg is volt, én abba laktam- meg volt egy olyan sp- nem tudom miért hagyták ott, egy olyan spirál- emlékszek rá, állvány- ő: virágállvány, de egykaros. A többi bútort biztosan abba a raktárba vitték el, amibe a (...) bútorok kerültek be, úgyhogy más bútor nem volt.

K: Ez milyen raktár volt, erről tud erről a raktárról?

I: Nem tudok, de hát valahol, valami laktanyába vitték, hogy hol, merre, azt nem tudom.

K: Ezt csak hallotta, nem látta.

I: Igen, ezt csak hallottam, nem láttam.

K: A többi házzal mi történt, azt tudja, vagy lakással, Miskolcon? A boltokkal mi történt?

I: Hát ugye azt általában sokáig üresen voltak, mert ugye hát a férfilakosság egy része katonaságnál volt, meg kiosztották ugye embereknek, már kereskedőknek, meg nem tudom kiknek, kaptak úgy üzletet, de hogy kik név szerint, akkortájt, én nem tudom, de kiosztották, nagyon sokat ki, a zsidó lakásokból. De akkor már nemsoká egy évre rá be is fejeződött Miskolcon a háború, mert Miskolcra '44 december 3-án, mert addigra már a szovjet felszabadító sereg bejött, és utána már változott az élet, minden más lett.

K: A boltokkal- vagyis a boltokban levő árukkal mi történt?

I: Hát azt nem tudom, fogalmam- hát biztos ott maradt egy részük, erről nincs tudomásom, hogy-

K: Azon a nyáron, vagy hát megelőzően volt- említette a múltkor, hogy Tiszazugban volt- töltött egy kis- Tiszalúcban, bocsánat-

I: -igen, Tiszalúcon-

K: Tiszalúcon töltötte=Tiszalúcon töltötte, elnézést kérek, Tiszalúcon töltötte-

I: Tiszalúcon. Minden nyarat akkortájt.

K: Igen. Ott- ott mi lett a tiszalúci zsidókkal?

I: Hát ott, amikor a múltkor is mondta, ezért nem tudtam pontosan, hogy április-e, május, vagy júniusban történt, de hogy vitték őket, összeszedték, vitték ki az állo- kísérték, bocsánat, hát vitték- kísérték, de valakit azért mondtam, emlékszem rá, falusi kocsi vitt, egy idősebb

család- nénit- beteg volt, és utána nagyon sokan- hát nagyon sokan, ez így képletes szó ez esetben, de hogy kísérték mellette, hogy a falusi lakosság, tehát aki nem zsidó volt és adtak oda nekik enivalót, meg valamit, ilyen=ilyenre is rémlik, hogy egy ilyen z- kendőbe be volt csomagolva és ott volt a csendőrség, meg a nyilas- nem akarták engedni-

K: Szóval Tiszalúcon látta azt, hogy elvisznek egy zsidó családot.

I: Igen=igen=igen=igen- egyet- többet- vitték ki az állomásra őket, kísérték.

K: -több zsidót-

I: -gyalog is, meg volt kocsi is, úgy-

K: Tehát a zsidók mentek gyalog is, meg kocsin is.

I: Igen, hát aki már nem tudott menni.

K: Név szerint tudja, hogy ki voltak ezek?

I: Nem, amit- hát említettem az előbbi három nevet, valaki, nem tudom.

K: Honnét tudja, hogy zsidók voltak.

I: Hát, mert mondták is, meg lehetett látni, sárga csillag akkor ugye már rajtuk volt, meg minden.

K: Vittek magukkal holmi is?

I: Vittek igen. Ilyen batyukat.

K: Kik voltak? Idősek, fiatalok?

I: Minden. Gyerek, felnőtt, nagymama, nagypapa, és nagyon=nagyon- tudom, hogy sírtak a magyar- az ott lévő magyarok. Az én édesanyám is, meg nagymamám is nagyon sajnálta, mert nagyon jóba volt evvel a (Neubau?)- akivel nem tudom, hogy pontosan a neveket, de nagyon jóba voltak evvel a zsidó kereskedőkkel, meg az- úgyhogy jóba voltak velük, úgy sajnálták, hogy hát-

K: De az összes zsidót, az összes tiszalúci zsidót-

I: Igen=igen, hát egy részét akkor mondom- emlékszem erre.

K: Csak egy részét vitték akkor?

I: Hát akkor biztos elvitték az összest, már nem tudom pontosan, de--hogy bujkált-e valaki, mert ugye volt erre is eset, de hogy ott is volt-e, mondjuk erről így tudomásom nincs.

K: Honnét hova vitték ezeket? Mit látott pontosan Gyula bácsi?

I: Hát az állomáson bevagónírozták, ahogy mondani szokták, ilyen marhavagyonokba, úgyhogy-

K: Ezt látta?

I: Igen, ezt ott láttam, és--ő: ott őrizték azt hiszem csendőrök voltak, vagy ren- izé- csendőrök voltak, nyilasok is voltak-

K: Tehát azt is látta, hogy kihozták őket a házukból-

I: Azt nem- a házukból, csak az úton láttam már. A házukból, azt konkrétan, hogy ki kísérte- azt nem, csak-

K: Hol állt Gyula bácsi, honnét látta mindezt?

I: Hát ott az utcán mentem a Fő utcán, vitték őket, ott, úgy.

K: Ez egy szekér volt?

I: Hát egy szekeret így láttam, meg mentek gyalog is, rendszeren a főút- hát ez főútvonal a mai napig is-

K: Hányan lehettek, akiket vittek?

I: Hát: nem tudom, hogy hányan, de voltak többen biztos, hogy harminc-negyven lehetett, nem tudom biztosan.

K: A zsidók, akik harminc-negyven-?

I: -sokan éltek ott Tiszalúcon, több család volt, öt-hat csa- nem tudom pontosan, hány, de több- úgy-

K: Ki kísérte- tehát hogy-

I: -egy darabig mentek, igen-

K: -tehát hogy őrizték=őrizték is őket?

I: Igen, két-

K: Kik?

I: Hát:--csendő- csendőr volt, mert kakastollat láttam, meg volt köztük nyilas is, fekete ruhában volt, és bricsesz nadrágba ott is. Ugye ez volt a jellegzetes öltözéke a nyilasoknak.

K: Ismert Tiszalúcon nyilasokat?

I: Nem, nem ismertem, de biztosan volt, de én nem ismertem.

K: Volt náluk fegyver?

I: Pisztoly volt, azt biztos tudom, ilyen ő:

K: Nyilasoknál volt-

I: -oldalt- meg antantszj kerestül--

K: Nyilván a csendőröknél is volt puska.

I: Igen, puska az volt. Az- hát úgy vitték.

K: Meddig=meddig kísér- elkísérte Gyula bácsi őket egy darabon?

I: A malomig, vagy meddig, mert mondták, hogy mát ottan ne merjetez tovább menni, mert akkor ugye beálltak a vagonok ilyen vakvágányra és úgy. Sz=szó- átszállították be őket, úgyhogy aztán tovább nem mentem.

K: Azt látta, hogy beszállítják a vagonba őket?

I: Hát úgy távolról, mert ott volt a gazdasági épü- a raktár, az állomásnak, meg ott volt a malom, ugye a malom most is ott van, raktár is van, de hát már bővült. Hát onnan messziről- hát szóval nem engedtek oda, bennünket mint gyerekeket. Hát ugye milyen a gyerek, megy ott mellette, mikor a cirkusz megérkezik valahová, hát akkor nézik, hát itt is hasonló eset játszódhatott le.

K: Látta azt, hogy betereleik őket a vagonba.

I: Hát i- igen, úgyhogy ott távolról, de aztán elmentünk, hazamentünk.

K: És ki volt ott a vagonnál velük?

I: Hát=hát ott biztosan már ugyancsak a csendőrök, meg a nyilasok. Németek azok nem voltak.

K: Hány vagon látott?

I: Hát, én azt meg nem mondanám, kettő-három biztos, nem tudom ezt, nem emlékszek rá, egy szerelvény volt az, azt hiszem, biztos hozták, hisz annyit, amit most már később tudok, hogy Szerencsre vitték, nem Miskolcra, ezt a csapatot innen.

K: És az ilyen- ezek- személyszállító vonat volt, vagy vagon?

I: Hát nem, marhavagon=marhavagon, személyszállító nem=nem volt, marhavagon volt.

K: Mit mondtak az emberek, amikor látták, hogy viszik a zsidókat?

I: Hát ugye nem tudom, hogy tétélesen mit mondtak, de azért az általános felháborodás megvolt, hogy sajnálat. Felháborodás, sajnálat, ez- az egész vonalon. És, mondom, ezt effektíve láttam, hogy a falusiak sírtak. Meg hát sírtak a zsidók is, akik mentek ki. Hát sajnálták-

K: A zsidóknál volt valami holmi? Vittek magukkal valamit?

I: Vittek, mondom, ilyen batyut, meg táskát, meg hát- nem táská, batyu=batyu, ez a legjobb kifejezés, így össze volt kötve. Ez- ezt=ezt lehetett látni.

K: Volt olyan valaki, aki azt mondta, aki helyeselte, vagy?

I: Á! Nem.

K: Vagy azt mondta, hogy megérdemlik? Meg hogy-

I: Hát ilyen biztos lehetett, de én effektíve nem hallottam, nem láttam ott=ott.

K: Mi lett aztán ott a tiszalúci zsidók házával, üzletekkel?

I: Hát azt nem tudom, hogy tényleg, hogy mi lettek, hát odaadták- kiadták másnak, kiutalták, ezt már nem tudom, ezt, hogy mi lett velük, mert hát sajnos nem jöttek vissza, annyit tudok, hogy- talán egy valaki jött vissza, de nem tudom, nem- nincs tudomásom, hogy hogy és mi történt.

K: Holmikkal, az ingóságokkal, azt lehet tudni, hogy mi lett?

I: Hát azt is elvitték valahova, ott is valami raktárba tették be, de nem tudom- e=erről semmit-tételes tudomásom nincsen azért hát nem mondom, nem tudom.

K: Mi történt aztán később? Volt-e még- látott-e még zsidókat? Ugye elvitték Miskolcra a zsidókat, elvitték Tiszalúra. Volt-e még?

I: Na az, ami volt és akkor eljutottunk ehhez az élményhez, ami- 44 szeptemberébe, vagy októberébe emlékszem rá, hogy a miskolci főutcán, a Széchenyi utcán, a mostani Centrummal egy vonalba, azért mondom, erre nagyon emlékszem. Pontosan egy olyan 25-26 éves korú fiatal **nyilas**, nagyon karszalaggal, ugyancsak bricsesz nadrággal és egy pisztollyal a kezébe, ilyen nagy, mondhatnám azt, mert nekünk is- mi is=mi is loptunk gyerekkorunkba, '46-ban szolgálati kétlövetű pisztollyal- egy sárga csillagot viselő fiatal srác lehetett az is, nem volt több vagy húsz. Így az oldalához tartva úgy kísérte, nagyon meg volt szegény ijedve, és vitte a Búza tér felé, kísérte. Tehát abba az irányba mentek, na ezt effektíve- erre emlékszem, ez olyan megdöbbentő volt. Más is, aki látta ott az utcán, mert ugye viszonylag ugye békés időszak volt éppen, '44 októberé még, bár már a front itt volt Magyarországon, már Debrecen alatt voltak az oroszok, de mégis viszonylag csend volt. Hát ez=ez nagyon él bennem ez a- ilyen tragikusnak mondható élmény.

K: Meg- milyen volt- a zsidó az egy férfi volt, zsidó férfi.

I: Fi=fi- igen, igen, fiatal ember lehetett az is, húszon felül lehetett, meg aki kísérte, az a nyilas is.

K: És honnét tudja, hogy zsidó volt?

I: Hát a sárga csillag ott volt a ol- a mellén.

K: Elhangzott valami a nyilas szájából?

I: Tessék?

K: Mondott valamit a- neki a-?

I: Nem tudom. Én az egyik oldalon álltam ott a sarkon, ők a másik oldalon mentek. Tehát úgy már egy délutáni időszak volt, olyan két-három órákor volt, tehát elég nagy forgalom-

K: A zsidó ember feltartotta a kezét, vagy csak?

I: Nem, nem tartotta fel a kezét, nem így ment, csak ment, mert ugye a pisztoly ott volt, de hát úgy felháborodott a férfi- meg a női közönség, akik voltak, azt tudom erre, hát hogy közterületen ugye úgy hát el is sülnet, lelőhet mást is, véletlenül elsül a fegyver, ezt így mondták utána, hogy beszéltek, hát-

K: Arról nem volt szó, hogy lelőheti esetleg ezt az embert?

I: Vagy lelőheti éppen, ha menekülni akar, biztos akkor lelőtte volna, hát- de azt mondják elvitte, ennyit=ennyit láttam ebből, ami hát ilyen effektíve egy szomorú emlék, kellemetlen.

K: Megint csak nem volt olyan hang, aki azt mondta, hogy ez helyes, vagy hogy megérdemli?

I: Nem=nem=nem volt. Hát akkor már mindenki tartotta inkább a száját, mert ugye féltek azért a nyilasoktól biztosan, meg minden.

K: Sok nyilas volt akkoriban Miskolcon?

I: Hát:-

K: -így '44 októberében?

I: Lehet- voltak=voltak, lehetett látni.

K: Miket csináltak ott Miskolcon?

I: Hát, hogy miket, már nem tudom különösebben-

K: Amikor látta őket, akkor miket csináltak?

I: Hát semmi különöset, hát ezt így- ezt így effektíve láttam, meg egy-kettőt az utcán menni, mint más civil ember. Szolgálaton kívül, mert egyenruhában voltak, ugye, de nem figyeltem, nem=nem.

K: Mindig volt náluk fegyver?

I: Hát oldalpisztoly az mindig látható módon, az biztos, hogy volt, azt láttam. Annyit láttam.

K: Egyéb emlékei? Ja, igen!

I: Még a zsidó albérlőről nem beszéltem.

K: Hát az már '45 után volt, ugye?

I: Az már 45 után volt.

K: Előtte még azt hadd kérdezzem meg, hogy hallott-e olyat, hogy=hogy énekeltek-e mondjuk a zsidókkal kapcsolatosan, vagy a zsidókat- hát szidó, becsmérő dalokat, vagy voltak-e ilyenek?

I: Ilyen- hú- volt, igen, volt. Hogy is van? A múltkor is volt róla szó, hogy hogy is van az- egy- az a dal. Az a zsidót becsmérő- jaj-

K: *Éljen Szálasi* arra gondol?

I: Igen=igen. *Egy rabbi, két rabbi*- valami--most nem jut eszembe annak a-

K: Azt mondta a múltkor, hogy *éljen Szálasi, meg a Hitler*, az- azt hallotta.

I: Ja, igen. *Éljen Szálasi, meg a Hitler/Üssük a zsidót bikacsökkal*
Na ezt=ezt skandálták ott-

K: Van tovább is?

I: Tovább nem tudom, csak-

K: Mondta ezt az egy rabbit, két rabbit-

I: -két rabbi- de ez ne- *egy rabbi, két rabbi*- nem- hogy is volt, még egyszer kezdje csak el. Még jobban tudja, mint én már úgy hallottam.

K: *Egy rabbi, két rabbi-*

I: *Megdöglött a főrabbi, éljen Szálasi*, vagy valami ilyen=ilyen-

K: Na, akkor egybe hogy volt az egész? El tudja mondani?

I: Nem tudom, most így aszongya, hogy- aszongya, hogy=aszongya--
Szálasi, meg a Hitler/üssük a zsidót a bikacsökkel ((énekel)) valami ilyen volt- *Egy rabbi, két rabbi, megdöglött a főrabbi/Éljen Szálasi-* meg a- igen. Valami eny- ennyire emlékszek, ilyen motívumra.

K: Csak egy kicsit hangosabban, mert nem tudom, föl tudta-e venni-

I: Ja, jó! Hangosabban-

K: Igen.

I: Aszongya, hogy *Egy rabbi, két rabbi/Megdöglött a főrabbi-
/éljen Szálasi-* valami ilyen jellegű dallam volt, amit énekeltek.

K: Az előbb énekelte, ha jól hallottam.

I: Igen=igen.

K: Volt ennek valami dallam.

I: Igen.

K: El tudja énekelni, hogy ez hogy volt?

I: Hogy is volt? Aszongya- *egy rabbi, két rabbi- ((dünnyögve))*

K: Megálltunk egy pillanatra-

I: -igen=igen-

K: És akkor legyen szíves elénekelni nekünk ezt a=ezt a dalt.

I: Hát, hogy is van.

Egy rabbi, két rabbi

Megdöglött a főrabbi ((énekel))

É- nem tudom, hogy *éljen- éljen Szálasi-* valami ilyen dallama lehetett. Nem tu=nem tudom biztosan, hogy- szó szerint nem énekeltem különösebben sose, na, ilyen.

K: *Éljen Szálasi, meg a Hitler*, azt mondta, így kezdődik.

I: Igen=igen- *Éljen Szálasi, meg a Hitler, Üssük a zsidót a bikacsökkel ((énekelve))-* na, talán így=így helyes, szöveg- akkori szöveg már nem- elnézést- így lehetett.

K: Említette, hogy voltak- háború után aztán jöttek vissza zsidók Miskolcra.

I: Igen.

K: Kikről tud, kik jöttek vissza?

I: Na hát: akiket említettem- a: Miskolcon voltak, abba az udvarba, ahol laktunk, milyen Miklós bácsi, ő hentes és mészáros volt, a felesége is visszajött, hál istennek, ott laktak ők zsidók voltak. Na most hozzánk jött '46-ba hirdetés útján egy zsidó testvérpár. (Weinmann)Jóska bácsi, és Weinmann Miklós bácsi, azért mondom- mert idősebbek voltak. Ők vidéken laktak valahol, hogy melyik faluba, nem tudnám megmondani, ottan Aggtelek környékén. Az egyikük, Jóska bácsi az erdészetről volt, ilyen- nem mérnök volt, de ilyen erdész- erdész volt, aki a fák kitermelésével foglalkozott, Miklós bácsi az meg kereskedő volt, és nálunk laktak albérletbe. Nagyon megszerettük őket, meg ők is bennünket. Aztán nálunk laktak négy évig.

K: Miért laktak ők albérletbe?

I: Hát mert nem volt lakásuk neki, nem volt, ugye elvitték és itt=itt- ide kötötte részben Miskolcra a munkájuk, azért itt laktak, albérletbe, úgyhogy rendesen bérleti díjat is fizettek, volt pénzüik, kerestek és hát ők nagyon sokat beszéltek a- ők munkaszolgálatosok voltak kint a fronton. És így menekültek meg, de a családjukat sajnos, azt kivégezték ugye Auschwitzba. Na és őtőlük nagyon sokat hallottunk a zsidóságról, a történetről, meg egyáltalán a háborúról, az üldözésről, stb=stb. na és akkor ők hozzánk jöttek, Miskolcra bizonyára jöttek többen, úgy tételesen nem tudom megmondani, hogy kik és--a: aki érdekes volt, '48, vagy 49-be bekopogtak a ház ab- ajtónkon és bejött- beállít egy úriember, aki hát akkortájt lehetett olyan negyven éves és sírt. És azért sírt----- *((elérzékenyül, sírni kezd))*

K: Miért sírt?

I: Minket is nagyon meghatott----hogyan ott lakott, ahol mi. Az ő lakásába voltunk. Nem az ő- hanem az övébe, mert a családját-

K: -őt hogy hívták?

I: -Auschwitzba-

I: Gerhardt Pál filmrendező. Még talán most is él. És ő azért hatódtam meg, meg akkor úgy is meghatódtunk, hogy-

K: Az ő tulajdona volt, vagy bérlő volt?

I: Tulajdona, az ő édesapjéé, ő fiatal volt. És: hát ott lakott, hát ugye ez tud- hát adott helyzet volt, nem tehetett- mi nem tehetünk róla, hogy kiutalták, nem azért jött, hogy követelje, vagy valami, ez fel se vetődött, csak-----*(pár másodperces sípolás)*

K: Gyula bácsi, leálltunk, mert leállt az előző kazetta, kazettát cseréltünk, és Gyula bácsi azt a történetet kezdte el mesélni, hogy egy nap, '48-ban valamikor?

I: Igen, azt- úgy tudom pontosan, 48-49, vagy melyik évbe, de akkor jött-

K: Kinyitották az ajtót és ott állt az ajtóban-

I: -egy magas- hát fiatalember, úgy negyven éves lehetett, vagy nem tudom pontosan, mennyi. Ja, már most veszik?

K: Megy, persze, vesszük igen.

I: Ja, igen. És: hát meghatódva állt és sírva fakadt. És anyukám is sírt, meg én is utána, amikor megmondta, hogy miről van szó. Hogy ő itt lakott a családjával, meghaltak Auschwitzba-

K: Kik haltak meg Auschwitzban?

I: A család- hát anyukája, apukája, testvére, ezt már annyira nem emlékszem, hogy testvére is volt, és Gerhardt Pálnak hívták, effektíve ez igaz, mert egy filmrendező lett, akkor még nem volt ugye az, és: hát ez nagyon meghatotta őket, hogy ő is itt lakott. Hát persze nem az ő bútoruk volt már ott, hanem miénk és nem is tudom, hogy mi történt vele, hogy címét elvette, csak később tudtam meg, meg akkor láttam, hogy ő is filmrendező- illetve filmrendező lett, Gerhardt Pál. Úgyhogy- még talán él.

K: És mit szólt ahhoz, hogy idegeneket talál a lakásban?

I: Nem, hát tudta már azért tisztában volt vele, ő azt, hogy mi történt a háború után három évvel, vagy hogy is, már mert ez '44-be (...) Miskolcon a háború után, mert 45 ugye- igen '48-ben lehetett, vagy 49- nem tudom pontosan, évben volt, úgyhogy vagy már később is, de ez megtörtént jelenet és sajnáltuk a családját, meg hát ő is- meg- szóval egy megható történet volt.

K: És ő 48-ig, vagy 49-ig nem jött vissza Miskolcra? Akkor jött-

I: Nem=nem jött vissza- akk- hogy mikor jött pontosan haza, és honnan jött, már arra se emlékszem, jó lett volna utána érdeklődni, de mondom, hogy még él-e, vagy hal-e, pontosan nem tudom, hát majd- ő is, idősebb volt, mint mi, hát természetesen, én vagyok 80, vagy elmúltam én is, de hát ő is ekörül, hogy 85, vagy- nem gyerek volt már. Hát igaz, hogy már húsz éve- 48-ban elég nagy srác voltam én is már, 14 éves.

K: Szóba került az, hogy mi lett a holmijukkal? Tehát mi lett a család holmijaival?

I: Mármint a zsidó család hol-

K: Hát a Gerhardt család holmijával.

I: Ja, hát nem, a=a nem- hát azt tudták, hogy elvitték- el- szóval nem rekvirálás, elvitték abba a raktárba, hogy mi történt vele, utánanézt-e, vagy nem nézett utána, azt nem tudom, de minden esetre általában legtöbb esetben, akinek volt bútor, az a: üres lakást kapott és elvitték. De volt olyan, hallottam, anyukám mondta, hogy olyan- na beköltöztették ebbe a gazdag zsidó lakásba, és bent volt bútor, minden, ilyen is volt, de hogy ki, azt nem tudnám most megmondani, de voltak ilyenek is, hogy a bútor is-

K: Gerhadttal beszélgettek aztán?

I: Igen=igen hát én is még akkor diáknak számítottam, egy-két szót úgy akkor váltottunk, meg a bátyám az idősebb volt, meg anyukám beszélgetett vele. És ugye beszélte, hogy hát szomorú sorsa van a családnak, így hogy így jártak, úgyhogy meghaltak Auschwitzba.

K: A Spiróék visszajöttek?

I: Nem=nem tudok róla, nem hiszem, hogy visszajöttek Spiróék, nem=nem. A névjegyük is ott van még fenn a: lakáson, SP. Egy ilyen neoklasszicista kis épületnek lehetne beszélni, vagy mondani ezt a lakást, ezt a házat, mert mondom, még most is megvan, olyan kis timpanon, mint a görögöknek olyan van, abba van bent a betű, sőt, még freskó is volt bent a kapu alatt. Egy zárt kapualja volt, festmények voltak, különben 1909-ben épült az a ház.

K: És nem érezték rosszul-

I: -nem-

K: -magukat Gyula bácsiék?

I: -nem=nem- hát annyiban nem éreztük rosszul se, mert hát minket is kibombáztak, ez a háború, nem tehattunk róla, ezt utalták ki, nem volt- nem követelőzött senki se, hát ez nem egy olyan beköltöztetés volt, mint akik ugye gazdag- más családoknál előfordult, hogy gazdag zsidó családokba betették őket, vagy mint most a deportáláskor gazdag deklasszált elemeknek, katonatiszteknek a házába kommunistákat behelyeztek, szóval ez nem egy olyan dolog volt. Nem, nagyon sok ember, akit kibombáztak, hiszen akkor=akkor kaptunk lakásokat, de sajnáltuk a családot is nagyon, az egész család- és megható volt.

K: Az Önök tulajdonává vált ez a lakás?

I: Nem, bérlakás volt, a tanácsnak fizettünk lakbért. Nem=nem=nem vált tulajdonunkká. Most mikor már jött ez a privatizáció, na akkor lehetett megvenni, ez 1989-ben volt, lehetett megvenni, talán ötszázezer forintért, vagy mennyiért, és akkor megvett- most ezt veszik, amit most mondok? Ezt- nem baj, hogyha veszik. És megvette egy hajdúszoboszlói kereskedő, de aztán nem tudott vele mit kezdeni, mert akart kocsmát, de akkor még a tanácsa nem engedte-

K: Bocsánat, az egész házat megvette ez a kereskedő?

I: Igen=igen.

K: Maguk nem vették meg a lakást.

I: Nem, nem vettük meg, ugye olyan lakók voltak benne, akik hát azt már nem akarták- nem- szóval felajánlották azt, hogy- nem ajánlottak fel lakást ugyan, hanem pénzt ajánlottak fel, és akkor mindenki odament, ahova tudott. Hát mi megvettük, most akkor már megvolt a kiliáni szövetkezeti lakásunk, kifizettük és tudomásom szerint később megvette ettől a hajdúszoboszlói kereskedőtől, illetve vállalkozótól- itt Miskolcon van ez a török kereskedő, és mi- mi most is abba a tulajdonba van, most ki akartam mondani a nevét, de nem jut eszembe a neve, S betűvel kezdődik, ezek a görög- bocsánat, török=török keres- nem görög, de nem csinálnak vele semmit, mert azt akarta, egy olyan üzletet csinál, hogy teljesen török legyen, de azt valahogy nem engedték neki, ezt egyszer hallomásból hallottam, és ott eszi a penész a szó szoros értelmébe le van robbanva ez a lakás most is.

K: Gyula bácsi, amikor megálltunk, akkor beszélt arról, hogy milyen volt, mikor elmondta azt a történetet, amikor bejöttek a németek-

I: -igen-

K: -azt el tudná most nekünk mondani?

I: Hát el. Annyiban, mint mondtam, hogy akkor, azon a nap, március 19-én, '44-be tanultam meg kerékpározni, és felmentem ott a Görgey Artúr utcában, úgy hívták akkor az volt a neve, most is már visszakapta a régi nevét, a volt **Dandár**- a Dandár a mostani Szent Ferenc kórház. Ott a Farkas Jenő utcán mentem fel, és akkor tanultam meg kerékpározni, váz alatt, és akkor jött az a nagy zsinat, hallottam ilyen Zündapp vagy BMW-motoros előőrs jöhetett, aki az utat tisztította, meg minden, de olyan hamar jött, úgy tisztította, hogy menjen le a forgalom- de én nem mentem le, hanem az utca közepén maradtam és két sávba jöttek utánam a- izé- a német tankok nem is- meg=meg teherautók. Ágyút húztak, és egészen majdnem a villa- mostani villanyrendőrig, tehát ez a- sarokig kellett elmennünk, megállta a menetoszlop és akkor kiszálltak, dumáltak nekem szentségeltek biztosan, hát nem ütöttek el, mer akkor nem lennék itt, és kimentem a sorból és mentem haza, megijedve, de utána meg azt történt, nemcsak az,

hogy akkor, aznap, miután négy sor fa volt az utcánkon, a Szilágyi Dezső utcán, oda álltak be ezek a német kocsik, tank is volt köztük azt hiszem, nem a Tigris, vagy más tank is volt, meg olyan harci járművek, hogy itt volt hat katona, meg húzták az ágyút. Hogy az- fák őket beborítják, hogy az ellenséges angol- tehát a felderítők ne lássák meg őket. Tkp. én- mi élveztük, mint gyerekek, mert adtak nekünk csokoládét, akkortájt nem láttunk, mégpedig olyan csokoládét, ami szójából készül. Hát mi gyerekek aztán élveztük, hogy felmászhattunk a teherautóra, az ágyú csövére. Ez=e március 19-e-

K: Gyula bácsi, köszönjük szépen!

I: -vagy 20-án volt, ez történt.

K: Nagyon szépen köszönöm, akkor itt álljunk le. Köszönöm szépen.